

سخن آغازین

پیوند پژوهش‌های ایرانی - اسلامی

علی اوجبی

• استناد: سخن آغازین: پیوند پژوهش‌های ایرانی - اسلامی (۱۴۰۴). مجله مطالعات ایرانی - اسلامی. ۱ (۱۵) ص ۴-۹.

aliowjabi@yahoo.com
10.30484/JII.2025.3320

بنا بر شواهد تاریخی و آثار برجای مانده از پیشینیان و مطالعات مستند پژوهشگران، می‌توان گفت در جهان باستان، فرهنگ پُر برگ و بار و تنومند ایران‌زمین، ارزشمندترین و تأثیرگذارترین آنها بوده است؛ فرهنگی که در بستر تمدن‌های عیلامی، مادّی، هخامنشی، اشکانی و ساسانی شکل گرفت و مجموعه‌ای منسجم و درهم‌تنیده از اندیشه‌های دینی، ارزش‌های اخلاقی، ساختارهای سیاسی، دستاوردهای علمی و گونه‌های هنری را پدید آورد که نه تنها هویت و چیستی ایرانی را شکل داد، بلکه تأثیری پایدار بر دیگر تمدن‌ها و حتی فرهنگ اسلامی پس از خود برجای گذاشت و زمینه گفتگوی فرهنگی گسترده‌ای را فراهم آورد. شناخت این فرهنگ دیرین، برای فهم تداوم و پیوستگی تاریخی هویت ایرانی و تحولات فرهنگی پسااسلامی، اهمیتی دوچندان دارد.

یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های فرهنگ ایران باستان، جهان‌بینی اخلاق‌محور آن است که به‌ویژه در آموزه بنیادین آیین زرتشتی، یعنی دوگانه خیر و شر یا راستی و کژی و سه اصل عمل‌گرایانه مشهور پندار نیک، گفتار نیک، کردار نیک، تبلور یافته است. انسان در فرهنگ ایرانی، موجودی بااراده به شمار می‌آید که به تبع آن، مسئول رفتارهای خویش است. این نگاه اخلاقی، تأثیر ژرفی بر کنش‌های فردی و اجتماعی ایرانیان داشت و بعدها در اندیشه‌های دینی و فلسفی دیگر تمدن‌ها نیز بازتاب یافت. راست‌گویی، دادگری، وفاداری، میانه‌روی و به‌ویژه احترام به پیمان از ارزش‌های محوری این فرهنگ به شمار می‌آمدند.

و اما ساختار حکمرانی فرهنگ ایران باستان، به‌ویژه در دوره هخامنشی و ساسانی، مبتنی بر آموزه مفهوم شاه آرمانی بود. شاه، از فره ایزدی یا همان نیروی الهی برخوردار بود که مشروعیت حکومت او را تضمین می‌کرد و به‌سوی دادگری، نظم و رفاه جامعه فرامی‌خواند. تساهل دینی و فرهنگی در پادشاهی هخامنشی؛ احترام به قوانین و سنت‌های دیگر ملت‌ها؛ نظام اداری منظم و کارآمد؛ از برجستگی‌های سیاسی این فرهنگ غنی به شمار می‌آید.

زبان‌های ایرانی باستان و میانه (اوستایی، پارسی، پهلوی، سغدی، مانوی و ...) نیز حامل میراث فکری و اسطوره‌ای گسترده‌ای بودند. اسطوره‌های ایرانی مانند داستان‌های مربوط به جمشید، فریدون و کیخسرو، بازتاب‌دهنده ارزش‌هایی چون:

دادگری، خردورزی و مبارزه با ازهم‌گسیختگی اجتماعی بودند. این سنت اسطوره‌ای بعدها در ادبیات حماسی فارسی، به‌ویژه در شاهنامه فردوسی، تداوم یافت.

هنر ایران باستان نیز بازتابی از توانمندی، چینش نظام‌مند و زیبایی‌شناسی این فرهنگ است. معماری هخامنشی، به‌ویژه در تخت جمشید، آمیخته‌ای از عناصر بومی و فراملی را به نمایش می‌گذارد. شکوه و جلال و انسجام در معماری، نمادگرایی در نقش برجسته‌ها، پرهیز از درشت‌نمایی‌های فردگرایانه و پافشاری بر جمع‌گرایی و نظم، ویژگی‌های برجسته هنر ایران باستان است که در دوره ساسانی، رویکردی آیینی یافت و در پی آن زمینه‌ساز دگرگونی هنر اسلامی، به‌ویژه در حوزه معماری شد.

ایرانیان باستان در زمینه دانش‌های کاربردی مانند پزشکی، نجوم، کشاورزی و مهندسی، دستاوردهای چشمگیری داشتند. نظام آبیاری پیشرفته (قنات)، ترسیم تقویم دقیق بر اساس گنش جهان ستارگان و سیارگان، و توجه به بهداشت

عمومی، نشان‌دهنده پیوند دانش با زندگی روزمره ایرانیان باستان است.

درست به دلیل همین ویژگی‌های منحصر به فرد بود که با طلوع خورشید تابنده اسلام، ایرانیان هوشمندانه آن را پذیرا شدند و با آغوش باز به استقبال آن رفتند؛ زیرا به‌خوبی می‌دانستند این آیین یکتاپرستانه نوین و بی‌مانند می‌تواند بر غنا و ژرفای اندیشه‌های بنیادین و رویکرد هستی‌شناسانه آنها تأثیرگذار باشد و زمینه‌ساز رشد و تعالی شیوه حکمرانی و آموزه‌های سیاسی شود و در مسیر دستیابی به نیکبختی واقعی یاری رساند.

ایران‌شناسی به مطالعه تاریخ، زبان‌ها، فرهنگ، اسطوره‌ها و ساختارهای اجتماعی ایران از دوران باستان تا عصر حاضر می‌پردازد، و اسلام‌شناسی بیشتر مبتنی بر قرآن پژوهی، حدیث پژوهی، فقه و اصول، کلام، فلسفه و تاریخ اسلام است. از این‌رو، مطالعه و پژوهش در این دو ساحت، در ظاهر، موضوع و روش مستقل و خاص خود را دارد، اما در واقع، به‌ویژه در مطالعه تاریخ و فرهنگ ایران

هرچند کوچک در راستای پژوهش‌های نوین و تأثیرگذار بردارد.

به همین دلیل، از تمامی پژوهشگران این دو حوزه خواهانیم تا با نقد و معرفی آثار ارزشمند حوزه ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی، ما را در این مهم یاری رسانند.

شمارهٔ پیش رو، دربرگیرندهٔ برخی از مقالاتی است که پیش از این به مناسبت برگزاری سلسله نشست‌های «صد کتاب ماندگار قرن» تهیه شده است. در این نشست‌ها که از سوی حوزهٔ ریاست سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برگزار می‌شود، با حضور پژوهشگران برجسته، به معرفی یکی از آثار ماندگاری که در یک صد سال اخیر توسط نویسندگان ایرانی نوشته و منتشر شده است، پرداخته می‌شود و نیکبختانه با استقبال اهالی فرهنگ روبه‌رو شده است. چکیدهٔ گزارش این نشست‌ها در وبگاه سازمان بارگذاری شده و گزارش تفصیلی یکی از این نشست‌های ارزشمند در مجلهٔ حاضر در اختیار مخاطبان قرار گرفته است.

پسااسلامی، پیوندی ناگسستنی با یکدیگر یافته‌اند. ورود اسلام به ایران، نه‌تنها تحوّل دینی، بلکه دگرگونی ژرفی در ساختارهای سیاسی، اندیشه‌های فلسفی و نظام‌های فرهنگی و گاه زبان شیرین پارسی پدید آورد. ازاین‌رو، بدون بهره‌گیری هم‌زمان از روش‌ها و دستاوردهای ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی، فهم دقیق ایران اسلامی، امکان‌ناپذیر است.

در این راستا، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران از سال‌ها پیش بر آن شد تا با انتشار فصلنامهٔ مطالعات ایرانی - اسلامی در حدّ توش و توان خویش، بر اساس اهداف و وظایفی که بر عهده دارد، زمینهٔ بیشتری را برای پژوهش در این گستره، فراهم سازد. اینک پس از فراز و نشیب‌هایی که از آغاز فعالیت تا نیمهٔ سال جاری داشت، در پی آن برآمد این بار در دورهٔ جدید این نشریه، با رویکردی کتاب‌محورانه به این مقولهٔ مهم پردازد و علاقه‌مندان را بیش از پیش با منابعی که در ایران و دیگر کشورها انتشار می‌یابد، آشنا سازد تا گامی